

МЕТАФОРИЧНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

METAPHORICITY IN POLITICAL DISCOURSE

Пастернак Т.А.,

orcid.org/0000-0003-0589-6881

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германських мов

Національної академії Служби безпеки України

Статтю присвячено аналізу метафоричності у політичному дискурсі. Фокус дослідження спрямований на еволюцію політичної метафори у сучасних наукових розвідках, основну роль і функції метафори у політичному мовленні, а також на дослідженні найуживаніших видів політичної метафори. Метафора визначена як когнітивний феномен, фундаментальний прийом концептуалізації дійсності. Основний ракурс дослідження ми спрямували на функціональний потенціал метафори, розглянувши основні функції метафори, зокрема у політичному дискурсі: номінативну (найменування певної реальії для кращого розуміння характерних властивостей цієї реальії); комунікативну (для передачі актуальної інформації у стислій і доступній формі); і прагматичну (вплив на свідомість адресата і спонукання до дій). У праці ми проаналізували новостворені концептуальні метафори, такі як «orcs», «Bandera smoothie», «Chornobaivka», «rashists», «bavovna» та ін. на матеріалі публічних промов та звернень до народу президента України В.О. Зеленського та дослідили особливості їх вторинного значення та функцій. Ми виокремили і систематизували 3 блока епітетів: 1) що описують український народ і його захисників; 2) що характеризують діяння РФ та російських загарбників; 3) що відображають сучасні реальії. Ми також вивчили і проілюстрували найпродуктивніші види політичної метафори: антропоморфну, артефактну, природну та соціальну, і доповнили перелік мілітаристською метафорою, особливо актуальною в умовах військового протистояння. Результати проведеного дослідження дають підстави зробити висновки, що метафора є потужним інструментом для збагачення мови і, одночасно, дієвим засобом для відображення нових суспільно-політичних реальій. Політична метафора володіє широким функціональним потенціалом для номіналізації, комунікації та впливу на свідомість і спонукання до дій кінцевих споживачів політичного дискурсу. Метафори спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, створюють чуттєвий, привабливий образ політика, апелюють до загальнолюдських цінностей та сприяють згуртованості і об'єднанню народу для спільної боротьби.

Ключові слова: метафоричність, політична метафора, епітети, політичний дискурс, функції метафори.

The article is devoted to the analysis of metaphoricity in political discourse. The study focuses on the evolution of political metaphors in contemporary scientific research, the main role and functions of metaphors in political speech, and the study of the most common types of political metaphors. Metaphor is defined as a cognitive phenomenon, a fundamental way of conceptualizing reality. In the paper we have analyzed the newly created conceptual metaphors, such as "orcs", "Bandera smoothie", "Chornobaivka", "rashists", "bavovna" etc. based on the material of public speeches and addresses to the people of the President of Ukraine V.O. Zelensky. We have identified and systematized 3 blocks of epithets: 1) describing the Ukrainian people and its defenders; 2) describing the actions of the Russian Federation and Russian invaders; 3) reflecting modern realities. We have also studied and illustrated the most productive types of political metaphors: anthropomorphic, artifactual, natural, social, and have supplemented the list with a militaristic metaphor, particularly relevant in the context of military confrontation. The results of the study lead to the conclusion that the metaphor is a powerful tool for enriching speech and at the same time effective means for reflecting new socio-political realities. Political metaphor has a wide functional potential for nomination, communication, influence on the consciousness and induce the actions of the end users of political discourse. Metaphors simplify speech, reduce the distance with audiences, create an empathetic, attractive image of politicians, appeal to universal values, and promote solidarity and unity among people in a common struggle.

Key words: metaphoricity, political metaphor, epithets, political discourse, functions of metaphor.

Вступ. Метафора як стилістичний засіб відіграє важливу роль у політичному дискурсі, особливо у зверненнях політичних лідерів до народу та представників міжнародних спільнот і організацій. Вона може впливати на сприйняття аудиторією складних, а іноді й трагічних подій, на прийняття рішень, створення певного образу, тощо. Використання метафори в офіційному тексті, іноді досить формальному і «сухому», дозволяє яскравіше побачити, уявити певні реальії життя, пролити світло на сутність подій, краще зрозуміти, оцінити і переосмислити їх. Іноді метафора

вводить в текст поняття далекі від політичного дискурсу, щоб проілюструвати певні явища шляхом їх зіставлення, що робить цей художній засіб потужним елементом впливу.

Метафора, як стилістичний засіб, завжди була об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Бут, В. Вовк, О. Воробійової, А. Гоутлі, С. Єрмоленко, Ю. Караулова, А. Тараненка, Н. Фейрклоу та ін. Політичну метафору, як потужний впливовий інструмент мовлення політичного діяча вивчали Х. Дацишин, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Дж. Чартеріс-Блек та

ін. Метафоричним потенціалом політичних промов цікавилися такі лінгвісти, як О.М. Тищенко, А.О. Худолій, В.Є. Чернявська. Переклад політичної метафори був у фокусі дослідження Т.Б. Новікової, І.В. Самаріної, Я.Г. Тікан та ін.

Використання метафор у політичному дискурсі має стратегічне значення. Це здатність апелювати до емоцій слухача природним для нього способом. Використання метафоричної мови і те, як її можна тлумачити в політичному дискурсі, залежить від ідеології оратора. Політики свідомо обирають зрозумілі й «дієві» метафори для емоційного впливу і переконання слухачів. Тому дослідження метафор у політичних промовах, зверненнях та публічних виступах політиків та впливових громадських діячів є особливо актуальним під час глобальних трансформацій світу для виявлення їх впливового потенціалу.

Мета цього дослідження – виокремити і систематизувати концептуальні політичні метафори у англомовних промовах президента України Володимира Зеленського, проаналізувати особливості їх вторинного значення та функцій.

Методи дослідження базуються на когнітивному семантичному підході, започаткованому Дж. Лакоффом і М. Джонсоном і включають метод когнітивного аналізу і метод компонентного аналізу. Відповідно до теорії Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, метафора є породженням думки; аналіз метафор – суб'єктивним явищем, а тлумачення переважно обумовлено відмінностями в пізнанні світу і особистим досвідом перекладача [1, с. 31].

Виклад основного матеріалу. Традиційно, визначення метафори пов'язане з етимологічним поясненням самого терміна «метафора» від грец. *μεταφορά* – перенесення ознак одного предмета на інший на основі їх подібності.

Дослідники вважають, що в основі метафори лежить лінгво-креативна асоціація, яка полягає в тому, що має двосторонню спрямованість – на оточення і на наявні ресурси мови [2, с. 7]. Зокрема, В. Чабаненко зазначає, що «звичайне порівняння часто не задовольняє мовця (автора) – і він вдається до метафори. Кожна метафора, як експресивний мовний засіб, є складним утворенням, що спирається на асоціацію за аналогією, та на різні конотативні відтінки значення. Створення метафор – це художньо-естетичний процес не тільки пошуку образності, а й подібності реальних предметів та явищ» [2, с. 12].

Г. Стейн визначає вісім напрямків дослідження метафори: [3, с. 133–378]

1) мовна метафора у граматичній системі мови;

2) мовна метафора у тексті;

3) концептуальна метафора у граматичній системі мови;

4) концептуальна метафора у тексті;

5) мовна метафора у процесі та як результат мовної поведінки, що включає у себе збереження, отримання або втрату стійкого значення;

6) психологічний аспект мовної метафори у процесі відтворення і сприйняття мови, досвід індивіда у конкретній мовній ситуації;

7) концептуальна метафора у процесі і як результат мовної поведінки;

8) психологічний аспект концептуальної метафори у процесі відтворення і сприйняття мови, що відображає досвід індивіда у конкретній мовній ситуації.

Перетин таких напрямків дослідження обумовлює появу тривимірної моделі метафори. Комплексне тривимірне дослідження метафори здійснюється у таких напрямках: лінгвістичний, концептуальний і комунікативний. Лінгвістичний напрям розділяє метафору на пряму і непряму. Характерною рисою прямої метафори є те, що концептуальне джерело представлене у тексті безпосередньо, а прямі концептуальні структури інтегруються, але при цьому зберігають свою автономність [3, с. 65].

Відправною точкою до розуміння метафори як когнітивного явища стала теорія, відома як «когнітивний лінгвістичний погляд на метафору» яку було представлено у праці Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона «Метафори, якими ми живемо» [1, с. 52]. На думку вчених, існує тісний зв'язок між мовою, метафорами та мисленням, тобто ми думаємо метафорами. На підтримку цієї теорії Дж. Чартеріс-Блек стверджує, що метафора використовує мову для активізації несвідомих емоційних асоціацій і впливає на наші цінності і переконання, через перенесення позитивних або негативних асоціацій в метафоричну площину [4, с. 763]. Вчений стверджує, що метафорична мова є більш переконливою, оскільки вона впливає як на інтелект, так і на емоції слухача.

У доробка Дж. Лакоффа і М. Джонсона є своя передісторія створення, адже сама ідея про метафоричність людського мислення з'явилася значно раніше.

Почнемо розгляд праць, які заклали підґрунтя для відомої монографії з роботи англійського філософа і лінгвіста Айворі Річардса [5]. У його роботі «Філософія риторики» сформульовано тезу про метафоричність мислення, про його здатність

породжувати мовні метафори внаслідок реалізації когнітивної діяльності. Автор одним з перших вказує на те, що в межах метафоричної концепції поєднуються два раніше окремі уявлення, що призводить до тлумачення природи метафори на семантичному рівні. Дослідник зазначає, що коли відбувається порівняння двох явищ, предметів, тощо з неспоріднених сфер, людина вимушена робити своєрідне зусилля свідомості. Це «зусилля свідомості» і «робота думки» для А. Річардса діють як основні складові, необхідні для процесу метафоризації [5, с. 24].

Далі необхідно згадати Майкла Осборна, який вважається «піонером у вивченні політичної метафори». Ймовірно, що саме спільна робота М. Осборна і Д. Енінгера під назвою «Метафора в публічній промові» ініціювала усвідомлення метафори як особливої категорії мислення [6, с. 226]. У подальшому М. Осборн зосередився на дослідженні архетипних метафор у риторичній політичній лінгвістиці. Спираючись на особливості взаємовідносин політика та його електорату, автор дійшов висновку, що в будь-якій політичній промові є так звані архетипні метафори, а час, культура і географія у таких випадках неактуальні [7].

Більш пізня праця Дж. Лакоффа «Метафора і війна: система метафор для виправдання війни у Затоці» була присвячена дослідженню політичної метафори, що стало новим етапом у розвитку політичної лінгвістики. Вчений стверджує, що метафори пронизують все наше життя й виявляються не лише в мові, але й у мисленні та дії. Окрім того, існує система метафор, неусвідомлювана людиною, якою ми користуємося для розуміння політичної реальності. Метафора є потужним інструментом конструювання реальності і впливу на події, зокрема політичні: «Не існує способу уникнути метафоризації мислення, особливо у складних випадках – таких, як проблеми політики», – пише Дж. Лакофф [8, с. 9].

Українська дослідниця Г.М. Шиманович відзначає виняткову номінативну роль метафори в когнітивному процесі: «У сучасній лінгвістиці метафора отримала розуміння, перш за все, як когнітивний феномен, могутній інструмент мислення, фундаментальний прийом пізнання та концептуалізації дійсності» [9, с. 35]. На думку дослідниці, метафора за своєю природою скоріше є смислоутворюючим, концептуальним, є не мовним явищем. Вона є одним з головних засобів пізнання дійсності, найменування нових об'єктів і предметів, створення художніх образів та утворення нових значень. Метафора ґрунтується на

фонових знаннях людини про оточуючий світ, а також на набутих раніше концептуальних і категоріальних знаннях.

Творення мовної метафори базується на здатності людини будувати асоціативні зв'язки між предметами навколишньої дійсності і поняттями, що їх описують. Метафоризація може ґрунтуватися на подібності найрізноманітніших ознак предметів: кольору, форми, об'єму, призначення, розташування в просторі і часі, тощо. Функціональний діапазон метафори досить широкий. С.Ю. Гуцол, зокрема, виділяє наступні функції метафори: [10, с. 110].

- номінативну – давати індивідуальні назви;
- експресивну – апелювати до уяви;
- сугестивну – апелювати до інтуїції, тобто впливати на адресата;
- когнітивну – визначати спосіб мислення про світ або його фундаментальні частини, створювати уявлення про певний об'єкт або категорію об'єктів.

Розглянемо детальніше найбільш суттєві, на наш погляд, особливості та функції метафори у політичних зверненнях до народу та промовах на міжнародних майданчиках президента України В. Зеленського. Перш за все, метафора виконує **номінативну** функцію або функцію найменування певної реальності і, одночасно, використовується для кращого розуміння характерних властивостей цієї реальності. Ми виокремили і проаналізували у цьому сенсі найбільш типові для політичного дискурсу новостворені метафори, такі як: “*orcs*”, “*Bandera smoothie*”, “*Chornobaivka*”, “*rashists*”, “*bavovna*” та ін. і проаналізували закладений у них смисл.

“*Orcs*” (орки) – вигадані гуманоїдні монстри, як гобліни. Назва «орки» увійшла до українського узусу з фантастичних творів Дж.Р. Толкіна, зокрема з «Володаря перснів». У творах Толкіна орки – це брутальна, агресивна і жорстока раса монстрів. Орки потворні, подібні на людей зовні, але приземкуваті, з великим іклами і гострими вухами. Концепція орків була використана в комп'ютерних іграх, таких як “*Dungeons & Dragons*”, “*Magic: The Gathering*” і “*Warcraft*”, в яких орки також змальовані як зла, войовнича сила – противага добру. В промовах українських політичних діячів «орками» називають російських солдат, що відзначилися особливою жорстокістю, а відтак, усіх російських загарбників. “*Flood your village to prevent the orcs from entering Kyiv*” [11].

“*Bandera smoothie*” (Бандера смузі) – це горюча суміш, коктейль Молотова, як називали

його фіни, які і придумали цей рецепт під час радянсько-фінської війни, зроблена в Україні на основі бензину. Його використовували українські захисники, добровольці та військові на початку збройного вторгнення, щоб зупинити військову техніку ворога [12]. Назва має також символічне значення, оскільки носить патріотичний відтінок. Степан Бандера – відомий український політичний діяч, один із радикальних ідеологів, практиків і теоретиків українського націоналістичного руху ХХ ст. і особистість, яка досить категорично сприймається російськими ідеологами. “*A TV presenter makes a “Bandera smoothie”*” [11].

“*Chornobaivka*” (Чорнобаївка) – невелике село у Херсонській області України з населенням менше 10000 осіб (станом на 2001 рік). У селі розташовано аеродром, де систематично зазнавала втрат російська армія у перші місяці повномасштабної війни. Новий термін «Чорнобаївка» став ім'ям загальним, метафорою, що символізує натиск, хоробрість і майстерність українських солдат і недолугість, безпомічність та безславність російських загарбників. “*The first and not the last Chornobaivka*” [11].

Назва “*rashists*” (рашисти) увійшла в український політичний дискурс і позначає російських загарбників, що порівнюються з фашистами. Енциклопедія тлумачить «рашизм» (від «Росія» (англ. Russia, «Раша») + «фашизм») або російський фашизм, як термін, який використовується для позначення політичної ідеології та соціальної практики владного режиму Росії кінця ХХ – початку ХХІ століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів [13]. Метафора «рашисти» носить яскраво виражену знецінювальну та принизливу конотацію, демонструє презирливе та зневажливе ставлення і має яскраве емоційне забарвлення. “*Now grandchildren tell their grandfathers how they beat the Rashists*” [11].

“*Bavovna*” (бавовна) – це метафора, що виникла і поширилася під час збройного повномасштабного вторгнення в Україну. «Бавовною» називають вибухи, здійснені переважно українськими військовими на тимчасово окупованій території України та на території РФ. Метафора виникла в результаті помилки онлайн-перекладача, що сплутав російські омографи «хлопок» і «хлопок», останній з яких перекладається українською як «бавовна». Однак назва прижилася і стала своєрідною характеристикою українців як

дотепних, сміливих, винахідливих і з почуттям гумору. “*We received EU candidate status, returned Zmiinyi Island, heard the first “Bavovna” in Crimea, saw fireworks at the occupier's warehouses and Antonivskyi Bridge*” [11].

Цікавим, на наш погляд є метафоричне уживання сталого виразу «*gestures of goodwill*» (жести доброї волі), що в контексті війни перетворився на евфемізм і набув нового значення. «Жестами доброї волі» саркастично називають ганебну втечу російських військ з поля бою від набагато меншої за чисельністю української армії. “*Threats and ultimata about denazification were replaced by gestures of goodwill*” [11].

Наступна функція – **комунікативна**, за допомогою якої актуальна інформація подається в стислій і доступній формі адресату. Мова політичних діячів переповнена епітетами, що влучно характеризують сучасні політичні події та людей, передають атмосферу, настрої та відношення, відображають реальність. Наприклад, у зверненнях В. Зеленського ми виокремили 3 блока епітетів:

1) епітети, що описують український народ, українських захисників: *hardened fighters, humane and responsible business, sincere heart, greatest emotions*;

За допомогою епітетів з позитивною конотацією створюється і підсилюється образ гідного і незламного українського захисника: загартованого у бою, людяного, з щирим серцем і міцною волею.

2) епітети, що характеризують діяння РФ та російських загарбників: *aggressive Russian war, destructive war, hostile activity, crazy threats, brutal torture, mass abuse, political prisoners, mass burials, murdered people, torture chambers, mass graves, blown up sewage facilities, burned chemical plants, innumerable burial sites of slayed animals, terrorist state, Russian murderers*;

Цей блок епітетів з негативною, деструктивною конотацією посилює та візуалізує жахливі картини наслідків жорстокості і «нелюдського» поводження та створює потворний, відразливий образ російських загарбників.

3) епітети, що відображають сьогоденні реалії: *honest countries, joint efforts, the furious month, furious beginning of the war, grey zone, furious year of invincibility*.

Світ, який вимальовується через цей блок епітетів, постає суперечливим, і неоднозначним протистоянням добра і зла, боротьби вищих, справжніх цінностей із застарілими руйнівними ідеологіями.

I, нарешті, **прагматична** функція, коли відбувається вплив на адресата. Варто зазначити, що вплив, як елемент прямого і прихованого «насилля» над адресатом, неоднозначно тлумачиться різними дослідниками. До прикладу, дослідники риторичного дискурсу сходяться на думці, що політична метафора – це важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Роль метафори у процесі комунікації передбачає передачу та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство, адже вона часто має оцінну природу.

Ми проілюстрували і доповнили перелік найпродуктивніших видів політичної метафори.

Антропоморфна метафора, в якій предмети і явища об'єктивної дійсності представлені в асоціативному зв'язку з людськими формами й якостями: *with bare hands; those who gave their lives for Ukraine*. Антропоморфні метафори спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, оскільки вони є зрозумілими для усіх членів суспільства.

Артефактна метафора – в якій метафоризовані мовні явища представлені через світ речей, які створила людина; *a living wall on the path of the occupier's military columns; sword of international law*. Артефактні метафори надають мовленню мовця стабільності і ваги, оскільки апелюють до ідеї діяльності, розвитку і побудови чогось нового.

Природна метафора – в якій предмети та явища представлені в асоціативному зв'язку зі світом тварин, рослин і природи: *anti-tank hedgehogs; army sounds loud; freeze the war*. Природні метафори сприяють емоційності і привабливості

мовця як чуйного і чуттєвого оратора, що прагне до гармонії з навколишнім світом.

Соціальна метафора – в якій предмети і явища представлені через соціальну діяльність людини: *to pay a very high price for freedom; the path to peace; restore peace; revitalize the security architecture*. Соціальні метафори порушують питання цінностей: справедливості, правди, миру, тощо.

На основі емпіричного матеріалу промов і виступів президента України В. Зеленського ми виокремили ще один актуальний для нинішнього сьогодення тип метафори – **мілітаристську метафору**, в якій предмети і явища представлені через протистояння, що асоціюється з боротьбою: *to blackmail the world; the victory over hunger and the food crisis; to turn the cold into a weapon; reverberations of the war; raise the white flag; to tell the route the Russian warship; sword of international law; the capitals of invincibility; fight against evil*.

Мілітаристські метафори у політичних промовах апелюють до ідеї згуртованості, єдності, спільної боротьби за вищі цінності.

Висновки. Метафора є потужним інструментом для збагачення мови і, одночасно, дієвим засобом для ілюстрації нових реалій. Політична метафора володіє широким функціональним потенціалом для номінації, комунікації та впливу на свідомість і спонукання до дій кінцевих споживачів політичного дискурсу. Вони спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, створюють привабливий образ мовця, апелюють до загальнолюдських цінностей та сприяють згуртованості і об'єднання народу для спільної боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London. 1980. 242 p.
2. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
3. Steen G. J. *Finding metaphor in grammar and usage : a methodological analysis of theory and research*. Amsterdam : John Benjamins, 2007. 430 p.
4. Charteris-Black Jonathan. *Politicians and Rhetoric : the Persuasive Power of Metaphor*. *Applied Linguistics*. 2006. 27(4). P. 762–766.
5. Richards I. A. *The Philosophy of Rhetoric*. New York; London : Oxford University Press, 1936. 138 p.
6. Osborn Michael, Ehninger Douglas. *The Metaphor in Public Address*. *Speech Monographs*. 1962. Vol. 29. P. 223–234.
7. Osborn M. *Archetypal Metaphor in Rhetoric : The Light-Dark Family*. *Quarterly Journal of Speech*. 1967. Vol. 53. P. 115–126.
8. Lakoff George. *Metaphor and War : The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. *Journal of Cognitive Semiotics*. 1992. IV(2). P. 5–19.
9. Шиманович Г. М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №107. С. 35–38.
10. Гуцол С. Ю. Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2007. №3 (21). Ч. 1. С. 109–116.

11. President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy : Official website. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/speeches> (дата звернення : 14.05.2023).

12. Urban dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Bandera%20Smoothie> (дата звернення : 14.05.2023).

13. Вікіпедія : вільна енциклопедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B7%D0%BC#%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8> (дата звернення : 14.05.2023).